

U 17. svesku časopisa *Quaderni* Centra za povijesna istraživanja – Rovinj trinaest autora, u isto toliko članaka, progovara o različitim temama. Članci su pisani na talijanskom jeziku i svaki od njih ima popis korištene literature, te sažetke na hrvatskom i slovenskom jeziku.

Prvi u nizu je članak Raula Marsetiča, »Il porto di Pola, il cantiere navale Scoglio Olivi e l'Arsenale durante il periodo Italiano (nel 150 anniversario della fondazione dell'Arsenale di Pola 1856–2006)« (str. 7–114). Ovaj je rad nastao povodom 150. obljetnice osnivanja Arsenala u Puli. Raspadom Habsburške Monarhije i dolaskom na vlast Kraljevine Italije, važnost Pule (grad i luka) poprima novu dimenziju. Razlog tome su velike političke, gospodarske i strateške promjene koje su je zahvatile. Uvjeti i prilike koje su postojale u austrijsko doba, nisu više postojale. Pula je desetljećima bila isključivo vojni grad, budući da su sva djelovanja bila polarizirana oko Arsenala moćne pomorske baze u čijoj se funkciji od početka 19. stoljeća planirao i razvijao grad. Sve aktivnosti koje su se ranije obavljale u Arsenalu, a vezane su za naoružavanje i opremanje brodova, većim su dijelom ukinute ili smanjene do najmanje moguće mjere. To je dovelo do postupnog otpuštanja radnika, dok je na otoku Uljanik, koji je nekada bio sastavni dio Arsenala, nastalo brodogradilište Uljanik. Poslovanje brodogradilišta nakon početnog donekle uspješnog razdoblja, doživljava nagli i neočekivani pad (1925–1930), koji je sredinom tridesetih godina zaustavljen, te kreće uzlaznom putanjom i doživljava procvat povećanjem narudžbi Kraljevske mornarice za poslove održavanja podmornica (1937. i 1939). Luka je za Pulu bila temelj i pokretački čimbenik ponovnog procvata nakon stoljeća propadanja i bijede te je upravo iz tog razloga 1944–1945. godine grad pretrpio silovito bombardiranje čiji je cilj bio uništiti ili bar onesposobiti, prije svega, lučku infrastrukturu. Cilj je uglavnom postignut, uz strašne posljedice za grad i njegovo stanovništvo. Rad je obogaćen nizom fotografija, tabelarnim prikazima podataka i četiri dodatka.

Orietta Moscarda Oblak, »Instaurazione del 'potere popolare' in Istria e Rovigno. La seconda assemblea del Comitato popolare cittadino di Rovigno (1947)« (115–139). U ovom članku autorica obrađuje temu vezanu s uspostavljanjem i organizacijom jugoslavenske i političke vlasti u Istri i Rovinju nakon Drugog svjetskog rata, a osobito od konca 1946. te početkom 1947. godine, kada mirovnom konferencijom i ugovorom u Parizu, Istra postaje dijelom Jugoslavije. Drugim zasjedanjem Narodne skupštine rovinjskog Gradskog narodnog odbora u veljači 1947. godine, članstvo iskazuje, s jedne strane, bezuvjetno povjerenje jugoslavenskom komunizmu i sigurnostima koje je nudio Talijanima za sudjelovanje u uspostavljanju socijalističkog poretka, a s druge

strane nezadovoljstvo koje se smatralo kao pojedinačno zastranjivanje, a ne zastranjivanja sustava uopće.

Deborah Rogoznica, »La politica agraria dei poteri popolari nella zona B del Territorio Libero di Trieste« (141–168). Članak govori o tome kako je u razdoblju kada je postojala zona B Slobodnog teritorija Trsta, poljoprivredni sektor bio, prema jugoslavenskom modelu, podvrgnut čitavom nizu promjena koje su znatno promijenile gospodarsku strukturu istarskog sela. Agrarna politika preuzeta od narodnih vlasti bila je usmjerena ostvarivanju planske poljoprivredne proizvodnje koja bi se temeljila na kolektivnom rukovođenju čitavog poljoprivrednog sektora zone B STT. Najvažniji zahvati bili su usmjereni na razvoj jake poljoprivrede koja bi bila u stanju ostvariti golem izvoz u zonu A. Pritisak na seljake koji se vršio sustavom obvezatnog otkupa te stroga politika cijena poljoprivrednih proizvoda, prouzročila je u zoni B STT početkom pedesetih godina prošlog stoljeća veliku krizu u proizvodnji koju su vlasti pokušale prebroditi slobodnom trgovinom i preusmjeravanjem trgovine na jugoslavensko tržište. Članak prate i tabelarni prikazi podataka i fotografije.

Davide Spagnoli, »Il gruppo 'Rohregger', Maquis italiani a Parigi 1940–1942« (169–192). Autor u članku opisuje lik i djelovanje Riccarda Rohreggera, komunistički porijeklom iz Pule kojega u Francuskoj smatraju herojem. Ovaj je ogleđ nastajao dvije godine, a rekonstrukcija je posljednje dvije godine Rohreggerova života i života ostalih sudionika u *Procés de la Maison de la Chimie* s talijanskog stajališta, s »nizom neobjavljenih opaski«, kako je to komentirao jedan od rijetkih preživjelih iz tog događaja, André Rossel-Kirchen. On je svoj život posvetio tome da se žrtve toga procesa nikada ne zaborave. Osobine koje se ističu kod Rohreggera su: toplina, humanost, politička strast i njegova ljubav prema slobodi.

Luciano Giuricin, »Il movimento operaio e antifascista nel Buiese tra le due guerre mondiali« (193–224). U ovom ogleđu autor opširno objašnjava i potkrepljuje dokazima najprije oporavak socijalističkih, a onda nastanak komunističkih snaga na području Julijske krajine, osobito na Bujštini, i to polazeći od korjenitih promjena na političkom planu koje su uslijedile padom Austro-Ugarske Monarhije i dolaskom Italije na vlast. Međutim taj prijenos vlasti je odmah potaknuo najagresivnije i nepopustljive talijanske političke istomišljenike, na čelu s fašistima, da u ime »obrane talijanstva od slavensko-komunističke opasnosti« krenu u uništavanje snage politički organiziranih radnika, iskorištavajući ozbiljan raskol u radničkom pokretu. Francesco Papo bio je sekretar bujske komunističke sekcije kojega su mučki ubili skvadrasti iz Pirana u ožujku 1921. godine. Fašistički napadi će se nastaviti i tijekom političkih i upravnih izbora 1921. i 1922. te na izborima 1924. godine, olakšavajući pobjedu »Nacionalnom bloku«. Otuda poticaj Komunističkoj partiji Italije, koja je jedina još mogla tajno djelovati, da oživi još jedan pokret preko »Udruge za zaštitu siromašnih seljaka«. Ta će udruga biti uspješna na području južne Istre, ali i na Bujštini, u borbi

za bolje gospodarske uvjete te protiv poreza i oduzimanja zemljišta. Antifašistički će se pokret ponovno rasplamsati 1931–1932. godine u poznatim prosvjednim manifestacijama u središnjoj Istri te na području Buja i Kopra, osobito među hrvatskim i slovenskim življem neposredno pred Narodnooslobodilački rat.

Feruccio Canali, »Architettura del moderno nell'Istria Italiana (1922–1942); Gustavo Pulizer Finali, Giorgio Lah (o Lach) e Eugenio Montuori, per la fondazione delle 'città del lavoro minerario' istriano 'Liburnia'/'Arsia' e 'Pozzo Littorio' (1936–1942). Proposta per un 'Parco della civiltà del carbone e dell'architettura del Modreno'« (225–275). Osnivanje rudarskih gradova u Istri, podignutih unutar bazena ugljena nadomak grada Labina u razdoblju između 1936. i 1942. godine, bilo je dio velikog programa osnivanja novih gradova u fašističkoj Italiji, stoga i primjene najsuvremenijih pravila racionalističke urbanistike i moderne arhitekture, iako su i oni, posebice u primjeru »Liburnia«/»Arsia«, prilagođeni prostornim obilježjima i lokalnom izričaju. Odmak od moderne pod snažnim utjecajem futurizma ostvarili su Gustavo Pulizer Finali i Giorgio Lah, čemu je posvjedočio i sam Mussolini tijekom posjeta novom centru 1936. godine, dok je Eugenio Montuori puno odlučnije primijenio pravila urbanog i arhitektonskog racionalizma. Rad je upotpunjen nizom fotografija.

Giuseppe Orbanich, »Da Pola a Pula (1940–1947)« (277–333). U ovom su članku iznijeta sjećanja Puljanina koji je još kao dijete proživljavao Drugi svjetski rat i razdoblje savezničke uprave gradom. To je razdoblje trajalo sedam dugih godina, a obilježio ga je egzodus talijanskog stanovništva što je zasigurno pridonijelo promjeni karaktera grada. Prelaskom Pule u Jugoslaviju, mali svijet »iza Arene« pretvorio se u Pulu.

Mirella Pin – Giuricin, »I motivi di una scelta; Una vita vissuta tra Monfalcone e Fiume« (335–373). Autorica prepričava priču brodogradilišta u Monfalconeu kojem su muškarci iz njene obitelji pripadali od rođenja. Sjećanja proizlaze i iz sjećanja njenog oca koji joj je prenio događaje iz davne prošlost – Monfalcone uništen ratnim razaranja i događajima koji su uslijedili, uključujući odlazak više od dvije tisuće ljudi iz Jugoslavije. Riječ je o vrlo lucidnom svjedočanstvu kontraegzodusa talijanskog življa koji je u poslijeratnom razdoblju obilježio Rijeku te, u manjoj mjeri, Pulu. Oni koji su ostali uključili su se u Talijansku nacionalnu zajednicu i zajedno s njom dijelili sudbinu. Cjelokupnu priču o brodogradilištu krasi i fotografije.

Selina Sella Marsoni, »Cronologia essenziale della vita di Massimo Sella« (375–397). Ovim nas člankom autorica upoznaje sa životom i dijelom znanstvenog opusa Massimo Selle – znanstvenika koji je 1924. godine prihvatio mjesto ravnatelja Instituta za biologiju mora u Rovinju. Pod njegovim vodstvom Institut jača i postaje vrlo važan i svjetski poznat centar za istraživanje. Dva desetljeća provedena u Rovinju za Sellu su bila znanstveno vrlo aktivna: od ihtioloških istraživanja do geoloških i speleoloških proučavanja, od borbe protiv malarije, do pronalaska mjesta na kojima rastu tartufi. Drugi svjetski rat prouzročio je nasilan i tragičan prekid i prisilio ga je da 1943. godi-

ne napusti Rovinj i Institut. Umro je u Bielli 1959. godine. Članak obogaćuju stare fotografije s vedutama Rovinja.

William Klinger, »Quando è nazione? Una rivisitazione critica delle teorie sul nazionalismo« (399–420). U svom ogledu autor nudi kritički osvrt o teorijama nacionalizma. Naime, prema suvremenim teorijama narod je zajednica koja, da bi si zajamčila legitimnost, mora sačinjavati većinsko stanovništvo na određenom teritoriju. Ovaj je uvjet definiran u vrijeme romantizma i postupnog razvoja demokratizacije u politici. Ovaj rad dovodi u pitanje korisnost takvog političkog shvaćanja za proučavanje povijesti nacionalizma i nudi promjenu terminologije: narod je skupina ljudi koja je svjesna da je (ili teži da postane) zakonito političko tijelo koje predstavlja jednu teritorijalnu državu.

Fra Ljudevit Anton Maračić, »P. Giacomo Gorlatto (1889–1951); Minore conventuale di Pola, eminente musicista a Padova« (421–444). Autor u ovom članku rekonstruirao životopis i djelatnost Fra Giacoma (Enrica) Gorlatta, porijeklom iz Pule. Bio je skladatelj i svoj je život franjevcu i glazbeniku posvetio isključivo samostanu i bazilici Sv. Antuna u Padovi. Iz Gorlattovog opusa, koji je isključivo unutar granica sakralne glazbe, najviše gregorijanske, sačuvana su brojna djela. Izradak spisa temelji se na materijalu iz arhiva ovog fratra koji se čuva u arhivu Provincije Reda Male braće u Padovi. Članak je upotpunjen fotografijama.

William Klinger, »Emilio Caldara e Fiume« (445–480). Klinger u ovom članku ponovno predstavlja sada već vrlo rijedak i gotovo zaboravljen tekst odvjetnika Emilija Caldara, inače stručnjaka za upravna pitanja, općinskog savjetnika, osnivača i tajnika Udruženja općina i prvog gradonačelnika socijaliste grada Milana, koji je živio i radio u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća. Taj je tekst nastao 1913. godine, a govori o upravnom djelovanju Rijeke, kao *corpus separatuma* u razdoblju austrougarskog dualizma.

Sergio Maurel, »Alcune considerazioni sul confine di stato croato-sloveno nell'Istria occidentale marittima« (481–491). Autor iznosi razmišljanja o pitanju granice između Slovenije i Hrvatske na zapadu Istre, počevši od one morske da bi se dotakao pitanja razgraničenja između poreznih općina Pirana i Umaga s opaskama o etničkom sastavu predmetnog područja. Razmišljanja upotpunjuju dvije fotografije zemljopisnih karata koje prikazuju to područje.

Biserka Budicin